Dekonštrukcia Proglasu

(PAVLOVIČOVÁ, Kristína: Nejasnosti okolo veľkomoravského staroslovienskeho Proglasu. In: *Slovenská literatúra*, roč. 62, 2015, č. 3, s. 165 – 189, č. 4, s. 269 – 290.)

JÁN ZAMBOR, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

Ambiciózny dekonštrukcionistický príspevok Kristíny Pavlovičovej o *Proglase* je v niektorých polohách prínosný, v iných ho pokladám za neakceptovateľný. Dotknem sa iba niektorých aspektov, ku ktorým sa autorka vo svojej reflexii vyjadruje.

Pavlovičová rieši problém voľby 1. alebo 3. osoby slovesa *byť* na začiatku *Proglasu*, ktorý som vo svojej úvahe o tejto básni a jej prekladoch pripomenul aj ja,[1] a prikláňa sa k výkladu Jána Stanislava, ktorý vychádzal z najstaršieho Chalindarského rukopisu a v svojom doslovnom preklade uprednostnil sloveso *byť* v 3. osobe („*Toto je prívet k svätému evanjeliu*"). V prospech tohto riešenia Pavlovičová uvádza silné argumenty. Na základe nich by som svoj prekladový verš „Som predhlas presvätého evanjelia" nahradil veršom „Toto je predhlas svätých evanjelií" (zmena jednotného čísla slova *evanjelium* na množné *evanjeliá* vyvolaná rytmickými dôvodmi nemusí rušiť, lebo ide o úvod k prekladu štvorevanjelia). Ani voľba 1. osoby slovesa *byť* (uplatnená aj v preklade Viliama Turčányho a Eugena Paulinyho „Evanjeliu svätému som predslovom") však nie je zásadnou významovou modifikáciou textu, ak verš čítame tak, že sa vzťahuje na proglas, nie na autora básne.

Názov básne *Proglas* by som v preklade ponechal, lebo je zrejmé, že titul, ktorý by sa dal preložiť ako *Slovo nášho blahoslaveného učiteľa Konštantína Filozofa* nie je autorov, ale prepisovateľov. (Pavlovičová tento názov prekladá doslovne i doslovisticky – *Blaženého učiteľa nášho Konštantína Filozofa slovo* – s. 173; rušenie slovoslednej inverznosti alebo jej zachovanie je vecou voľby modernizujúcej či historizujúcej prekladateľskej koncepcie; v danom prípade sa to týka aj rozhodnutia pre slovo blahoslaveného či blaženého – v predlohe je druhé z nich.) Do úvahy by v mojom preklade prichádzalo aj vypustenie názvu *Proglas*, ktoré sa v tejto podobe v prepisoch nevyskytuje, a povýšenie verša „Toto je predhlas svätých evanjelií" na názov básne, ale v záujme toho, aby som sa v prekladovej básni vyhol akejkoľvek redukcii, a vzhľadom na to, že báseň je známa pod názvom *Proglas*, ponechávam v nej obidve synonymá.

Pokiaľ ide o autorkin verzologický prieskum *Proglasu*, je priveľmi skicovitý, aby sme mu uverili, vyžadovalo by si to samostatnú a rozsiahlejšiu skúmateľskú pozornosť a exemplifikáciu. Nakoniec popri tvrdeniach, že v prepisoch nejde o izosylabizmus, ale o heterosylabizmus úsekov, autorka vlastné skúmanie zrelativizovala aj sama, keď poznamenáva: „Pravda, dvanásťslabičník sa nedá celkom vylúčiť, hoci sa nedá ani dokázať" (s. 272). Text *Proglasu*, ako ho uvádza v prepise do latinky podľa rekonštrukcie Rajka Nahtigala Eugen

[1] O Proglase a jeho slovenských básnických prekladoch. In: *Studia Academica Slovaca 42*. Ed. J. Pekarovičová, M. Vojtech. Bratislava : UK, 2013, s. 18 – 19; zborníky SASu sú aj na internete.

Pauliny v knihe *Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy*[2] a z ktorého vychádzali slovenskí prekladatelia, je napísaný sylabickým dvanásťslabičným veršom. Aj keby dôkladnejší verzologický rozbor zachovaných prepisov *Proglasu* ukázal, že jeho rytmická podoba je iná, ako sa traduje (a nielen na Slovensku), že tam nejde o pravidelný sylabický dvanásťslabičník atď., že v rytmických úsekoch textov možno hovoriť iba o tendencii k sylabickej dvanásťslabičnosti, to ešte neznamená, že text nie je básňou. Básňou by bol dokonca aj v prípade, keby si vyžadoval moderné baudelairovské pomenovanie báseň v próze. Druhovo hybridná básnicko-prozaická povaha textu či jeho prozaická grafická forma nás neoprávňuje zbaviť text atribútu básnickosti. Autorka sa chce držať ranostredovekej optiky, ale tá predsa rátala so synkretizmom. Pavlovičová akoby si neuvedomovala, že báseň nemusí mať nevyhnutne pravidelný rytmus a že rytmus nie je jediným indikátorom básnickosti diela.

Autorkiným najväčším objavom má byť to, že *Proglas* je „ne-báseň" (s. 277). Pavlovičová hovorí o jeho „kultúrnohistorickej hodnote" (s. 166) a o jeho „teologickej povahe" a vágne o tom, že „obsahuje reflexie o preklade textu a jeho hlavným, bezprostredným cieľom je ubezpečenie o autentickosti textu, vzdialenejším cirkevné schválenie a používanie v bohoslužbách" (s. 286), ale jeho básnický charakter a hodnotu popiera (konkrétne napr. píše: „Z hľadiska žánru je Proglas prozaický útvar, aj keď obsahuje mnohé rečnícke prvky, zamieňané za básnické" – s. 286). Keby sa takto vyjadril historik alebo teológ, teda ten, ktorý nemusí disponovať cítením poézie a literárnovednou kompetenciou, až tak by som sa nečudoval, ale keď to povie adeptka literárnej vedy, je to na pováženie. *Proglas* má iste aj kultúrnohistorické, teologické či filozoficko-teologické a iné rozmery, ale súčasne je básňou. Indikátory jej umeleckého tvarovania sú vo veľkej miere identifikované a jestvujú aj analýzy a interpretácie jej umeleckej štruktúry. Naša bádateľka ich však v zásade obchádza, ba ignoruje.

O komplexnejšiu literárnovednú štruktúrnu analýzu a interpretáciu *Proglasu* ako básnického diela som sa pokúsil aj ja, a to nie preto, že by som chcel niečo dokazovať, ale jednoducho preto, že práve to sa mi zdalo potrebné a podstatné. Všímal som si sémantiku niektorých dôležitých pomenovaní v básni, jej myšlienkové, obrazné, zvukové, syntakticko-slovosledné, intertextové, kompozičné a žánrové tvarovanie a ďalšie aspekty. Pokúsil som sa v súvzťažnostiach rozkryť aj diskrétnejšie štruktúrne prvky básne, ktoré majú ďaleko od transparentnej rétoriky. Vnímavejší čitateľ mojej reflexie si zaiste uvedomí, že o básnickej stavebnosti *Proglasu* netreba mať nijaké pochybnosti a že je to umelecky bohatá, ba pozoruhodne napísaná báseň.

Tvrdenie, že *Proglas* nie je báseň, aj na pozadí vlastného skúmania a jeho výsledkov nemôžem vnímať inak, ako prejav autorkinej nedostatočnej literárnej citlivosti (muzickosti), neschopnosti rozoznať básnické rozmery a kvality textu. Chápanie *Proglasu* ako „ne-básne" má pre jeho interpretáciu vážne dôsledky, v autorkinom podaní vlastne vyznieva ako veľmi chudobný text. Mnohé veci v ňom chápe jednorozmerne a jednoznačne, najmä pomenovanie proglas a žánrovú štruktúru textu. Výklad dynamicky, bystro pôsobiacej bádateľky je vo viacerých polohách veľmi nepríjemne meravý. Poznanie konkrétnej básne sa nahrádza tézou, trúfalým, nedostatočne literárnovedne zdôvodneným tvrdením. Na pozadí doterajšej reflexie *Proglasu* sa mi Pavlovičovej pohľad javí ako hrubá redukcia textu. Vyjadrenia o tom, že *Proglas* nie je báseň a že nepatrí do kánonu staroslovienskej literatúry sú na úrovni žurnalistických pseudosenzácií. Tí, čo s vecou nie sú dostatočne oboznámení a pociťujú únavu z opa-

[2] Bratislava : SVKL, 1964, s. 127 – 130.

kovanej i nepresnej prezentácie diela s mýtotvornými prvkami, majú pocit zadosťučinenia, ale pre tých, ktorí do diela zostúpili hlbšie, sú to prázdne deklarácie.

Tvrdenie, že z Proglasu spravili básnický text slovenskí prekladatelia Viliam Turčány, Ľubomír Feldek a ja, by nám mohlo lichotiť, ale je to ďalší nezmysel state.

S rozsiahlejším štruktúrnym skúmaním *Proglasu* ako básne prvý prišiel Vladimir Nikolajevič Toporov, ktorý si absenciu takéhoto rozboru uvedomoval už dávnejšie a zameral sa na „výskum (...) niektorých aspektov štruktúry textu Proglasu, ale pritom – najpodstatnejších". Prvá – proglasovská – kapitola jeho knihy *Svätosť a svätí v ruskej duchovnej kultúre. 1* (Moskva, 1995) vyšla v upravenom a krátenom slovenskom preklade Michala Dadu a Cyrila Dianovského na pokračovanie v dvoch číslach časopisu *Proglas* roku 2002 a 2003.[3] Celý text v ruskom origináli je dostupný aj na internete. Významnú štúdiu na túto tému autor uverejnil už roku 1979 (vo svojej úvahe o *Proglase* sa odvolávam aj na ňu). Pavlovičová Toporovovu podstatnú literárnovednú analýzu, v ktorej autor preukazuje obdivuhodnú erudíciu aj v odkrývaní rozličných aspektov diela viažucich sa na významné kontexty, jednoducho odignorovala, hoci svoj príspevok uverejnila v literárnovednom časopise a pripojila k nemu dosť bohatý zoznam literatúry. Mimochodom, tento vedec sa relevantne vyjadruje aj k otázke autorstva básne, ktorému Pavlovičová tiež venuje istú pozornosť. Toporov (1928 – 2005) nie je nejaký okrajový bádateľ, okrem iného patril do okruhu vedcov moskovsko-tartuskej semiotickej školy, v nekrológoch ho charakterizujú ako „veľkého filológa", uvádzajú, že Jurij Michajlovič Lotman ho dokonca označil za „génia", v deväťdesiatych rokoch 20. storočia ho ocenili rozličnými vyznamenaniami, okrem iného dostal cenu Alexandra Solženicyna a Andreja Belého. Toporov píše o *Proglase*, ktorého autorstvo pripisuje Konštantínovi Filozofovi, ako o básni, a to s veľkým rešpektom a obdivom (mimochodom, verš rekonštruovaného textu pokladá tiež za sylabický dvanásťslabičník s formulou 5 + 7 a v menšej miere 7 + 5 slabík, pričom takýto charakter má podľa neho „prevažná väčšina veršov").

Menovať možno aj ďalších znalcov, začínajúc Romanom Jakobsonom a nezabúdajúc ani na Viliama Turčányho, ktorí o básnických indikátoroch *Proglasu* priniesli dôležité poznatky.

Za stať ou Kristíny Pavlovičovej je isté chápanie literárnej histórie a vlastne aj prekladu. Akoby sa mali robiť pre 9. storočie a nie pre dnešok, akoby ich inherentnou súčasťou nemalo byť aj hľadanie súčasného zmyslu diela, akoby to nemali byť literárne dejiny a preklad tu a teraz.

Zaráža apodiktický tón autorkinho písania, to, že ho nepredkladá ako príspevok do diskusie, ale ako hotovú vec.

Prof. PhDr. Ján Zambor, CSc.
Filozofická fakulta UK
Gondova 2
814 99 Bratislava
SR
e-mail: jan@zambor.sk

[3] Slovo a premúdrosť (Logosná štruktúra). „Proglas" Konštantína Filozofa. 1. časť. In: *Proglas* 13, 2002, č. 1, s. 3 – 9; 2. časť. In: *Proglas* 14 – 15, 2003 – 2004, s. 3 – 13.